

УДК 78.087.6

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/63-2-7>

Олена ПІХТАР,

orcid.org/0000-0001-6292-3810

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри музичного та хореографічного мистецтва
Відокремленого підрозділу «Миколаївська філія
Київського національного університету культури і мистецтв»
(Миколаїв, Україна) *pihtar@i.ua*

Світлана КЛЮЄВА,

orcid.org/0000-0001-8727-8176

провідний концертмейстер кафедри музичного та хореографічного мистецтва
Відокремленого підрозділу «Миколаївська філія
Київського національного університету культури і мистецтв»
(Миколаїв, Україна) *s.klyuyeva1967@gmail.com*

Олег КЕДІС,

orcid.org/0000-0002-3636-4039

заслужений діяч мистецтв України,
професор з/н кафедри музичного та хореографічного мистецтва
Відокремленого підрозділу «Миколаївська філія
Київського національного університету культури і мистецтв»
(Миколаїв, Україна) *kedisoleg@gmail.com*

РИСИ ХОРОВОЇ ТВОРЧОСТІ ІРИНИ АЛЕКСІЙЧУК

Ірина Алексійчук є однією з провідних українських композиторок. Її мистецький спадок складається зі значної кількості творів, у яких хоровому складу надається провідне місце. Серед музичних опусів авторки наявні композиції, створені для різного типу хорових складів а cappella, а також для вокально-інструментальних складів за участю хору. Найчастіше авторка пише для жіночих хорів, рідше для мішаних. У творчості композиторки наявні різні хорові жанри – псалми, пісні, кантати, хорові цикли та ін. У своїх творах І. Алексійчук може використовувати класичну структуру, проте наповнювати її новим змістом. Превалювання духовних витоків простежується не лише в опусах, створених на канонічні тексти, а й тих, у яких розкривається світська тематика. Однією з ознак творчості Ірини Алексійчук є те, що жанрові ознаки псалмів та традицій церковного співу притаманні нерідко й опусам, які є світськими за змістом. Впроваджується принцип антифону, наявні елементи знаменного розспіву, кантів, фольклору різних народів. Розкриття змісту здійснюється завдяки використанню барвистої гармонії, темброво-колеристичних прийомів. Хоровий склад трактується і як носій мелодичного, і перкусійно-ударного начал. У багатьох творах хор супроводжується інструментами ударно-перкусійної групи, серед яких є дзвони, гонг, wind chimes та т. п. Вибір інструментарію посилює, з одного боку, зв'язок із традиціями православного духовного богослужіння, де дзвін супроводжує людину у всіх ритуалах (від хрещення до відспівування). З іншого боку, низка згаданих інструментів належать до східних музичних традицій і втілюють містицизм духовних практик. Таке поєднання різних культурних витоків є свідченням постмодерного мислення, у якому взаємодіють різні мистецькі шари, віддалені в просторі та часі. Стиль Ірини Алексійчук ґрунтується на поєднанні мелодичності неоромантизму та прийомах розвитку музичного матеріалу, які сформовані в межах сучасних композиторських авангардних технік.

Ключові слова: хор, композиторка, стиль, Ірина Алексійчук, псалом, жанр.

Olena PIKHAR,

orcid.org/0000-0001-6292-3810

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Musical and Choreographic Art
Separated Subdivision of Mykolaiv Branch of Kyiv National University of Culture and Arts
(Mykolaiv, Ukraine) *pihtar@i.ua*

Svitlana KLYUYEVA,

orcid.org/0000-0001-8727-8176

*Leading Accompanist at the Department of Musical and Choreographic Art
Separated Subdivision of Mykolaiv Branch of Kyiv National University of Culture and Arts
(Mykolaiv, Ukraine) s.klyuyeva1967@gmail.com*

Oleg KEDIS,

orcid.org/0000-0002-3636-4039

*Honored Art Worker of Ukraine,
Professor at the Department of Musical and Choreographic Art
Separated Subdivision of Mykolaiv Branch of Kyiv National University of Culture and Arts
(Mykolaiv, Ukraine) kedisoleg@gmail.com*

CHARACTERISTICS OF THE CHORAL CREATIVITY OF IRYNA ALEXIYCHUK

Iryna Aleksiychuk is one of the leading Ukrainian composers. Her creative legacy consists of a significant number of works in which the choir is a leader. Among the author's musical opus there are compositions created for various types of a cappella choirs, as well as for vocal-instrumental ensembles with the participation of the choir. The author creates opuses for women's choirs, less for mixed choirs. There are various choral genres – psalms, songs, cantatas, choral cycles, etc. In her works, I. Aleksiychuk can use a classical structure, but fill it with a new meaning. The predominance of spiritual origins can be traced not only in opus based on canonical texts, but also in those in which secular themes are revealed. One of the features of Iryna Aleksiychuk's work is that genre features of psalms and church singing traditions are often inherent in opus, which are secular in content. The principle of antiphon is introduced, there are elements of famous singing, chants, and folklore of various ethnic groups. The content is revealed through the use of colorful harmony, timbre and color techniques. The choir is interpreted as a carrier of melodic and percussive beginnings. In many works, the choir is accompanied by the instruments of the percussion group (bells, gongs, wind chimes, etc.). The choice of instruments connected with the traditions of Orthodox spiritual worship, where the bell accompanies a person in all rituals. A number of the mentioned instruments belong to Eastern musical traditions and embody the mysticism of spiritual practices. Such a combination of different cultural origins is evidence of postmodern thinking, where different artistic layers easily intersect. Iryna Aleksiychuk's style is based on a combination of the melodiousness of neo-romanticism and the methods of developing musical material of modern composer avant-garde techniques.

Key words: choir, composer, style, Iryna Aleksiychuk, psalm, genre.

Постановка проблеми. Ірина Алексійчук є однією з провідних українських композиторок. Її мистецький спадок складається зі значної кількості творів, у яких хоровому складу надається провідне місце. Серед музичних опусів авторки наявні композиції, створені для різного типу хорових складів а cappella, а також для вокально-інструментальних складів за участю хору. Актуальним завданням є дослідження творчих принципів, які є основою індивідуального стилю мисткині, висвітлення особливостей трактування нею хору.

Аналіз досліджень. Творчість українських композиторів, а саме жанрово-стильові особливості хорових циклів кінця ХХ – початку ХХІ століття аналізувалась у дисертаційному дослідженні А. Бакумець. Український кант як жанр «третього пласта» в європейському історичному контексті здобув висвітлення в роботі Л. Васильєвої. Методичні аспекти виконавства хорових творів композиторів-авангардистів окреслюються в статті О. Піхтар та О. Кедіса. Авангардні проєкції національного хорового псалму на прикладі творів Ірини Алексійчук розкриваються в статті А. Волощенко. Питання інтерпретації канонічного тек-

сту в духовних піснеспівах для жіночого хору а cappella І. Алексійчук проаналізовано в публікації таких авторів, як О. Якимчук, О. Черкашина, Н. Утешева. Особливості індивідуального стилю композиторки досліджують Н. Тарасова та І. Свиридова, беручи за основу її духовні твори.

Мета статті – окреслити риси хорової творчості української композиторки Ірини Алексійчук.

Виклад основного матеріалу. Хорові опуси представлені у творчій спадщині майже всіх українських композиторів. Але їхнє значення є вкрай неоднаковим. Для когось із митців хоровий склад постає тим базовим «інструментом», до якого вони звертаються впродовж усього життя, а дехто обирає його лише епізодично. Серед композиторів, для яких хор є основним базовим виконавським складом, вирізняється Ірина Борисівна Алексійчук (1967 р.н.). Ця мисткиня жила в оточенні хорової музики ще із самого дитинства, адже її батько Борис Григорович – був хормейстером. Ірина Борисівна слухала хорові опуси від самого народження і добре розумілася на тому, як створювати музику (оригінальну та аранжування), яка буде не лише ефектною, а і зручною

для виконавства. Ще під час навчання вона допомагала батькові як концертмейстер, а згодом і аранжувальниця. Можливо саме тому для композиторки хор став базовим інструментом задля втілення різних образних сфер, що пов'язані зі світською та духовною тематикою.

Мистецькі виміри творчості Алексійчук є такими, що відповідають запитам сучасної слухачкої аудиторії, вони передають глибокий духовний потенціал, що зрозумілий багатьом митцям з усіх куточків світу. Стиль Ірини Алексійчук пов'язаний із поєднанням рис неоромантизму із сучасними техніками композиції. «Якщо звернутись до вітчизняних хорових творів авангардного спрямування, то варто згадати музику І. Алексійчук, В. Польової, С. Луньова. У творах цих композиторів можна віднайти прийоми, притаманні авангардному письму західних авторів» (Піхтар, 2018: 161).

Домінантне значення у творчості композиторки має духовна релігійна тематика. Це зумовлює використання таких жанрів, які поширені в українській православній традиції. Зокрема йдеться про псалми, пісні та кантати, створені на канонічні тексти. Алексійчук майстерно змальовує божественні образи, тему людських страждань, милосердя та надій на спасіння («Слава Отцю і Сину...», «Свят, свят, свят Господь Саваоф», «Вечірня молитва», «Молитва Господня»). У них можна простежити риси кантів, знаменного розспіву, які були невід'ємною ознакою вітчизняної музичної культури. Кант є таким жанром, що синтезує в собі елементи різних музичних шарів, які дають змогу його класифікувати як такий, що належить до музики «третього пласту». Л. Васильєва, визначаючи генезу та специфіку побутування канту, вказує, що й за структурою, і виразовими засобами, і виконавським складом він є дотичним до аналогічних жанрів, які були поширені в західноєвропейській музичній практиці. Кант як жанр спирається нерідко на відомий духовний наспів або на фольклорне джерело, до яких додається новий вербальний текст. Хоча існували і варіанти написання повністю авторських кантів. Л. Васильєва вказує, що східноєвропейський кант, на відміну від західноєвропейських пісенних жанрів, має низхідний напрям розвитку – «професійна композиторська творчість – духовна пісня – міське музикування – фольклор» (Васильєва, 2018: 151). Так само й у творах Алексійчук звертається до відомих текстів, які наново переосмислюється композиторкою. Характерним є використання типової триголосної фактури канту, особливостей кореляції між голосами, структурних особливостей тощо.

Композиторка істотним чином перевтілює хоровий псалом, адже він стає простором для експериментів, які «полягають у спробі пошуку нових засобів розвитку музичної фактури, спробі знайти нові акценти, тембри та виконавські манери» (Волошенко, 2015: 44). Цей жанр починає передавати загострену експресивність, що, зазвичай, йому була не притаманна. І псалми, і хорові пісні Алексійчук здебільшого написані в таких традиційних формах, як тричастинна, куплетно-варіаційна. Проте в них зростає роль сонорних звучань. І завдяки вільному комбінуванню тонального, атонального та ладового мислення вибудовується музичний простір, який виходить за межі церковного репертуару.

Однією з ознак творчості Ірини Алексійчук є проникнення жанрових ознак псалмів та традицій церковного співу творам, які є світськими за змістом. Наприклад, у циклі для хорового складу «Листи із мушлі» дослідники знаходять «не лише витончений звукопис та символізм», а й «молитовну зосередженість» (Бакумець, 2021: 201), яка проявляється через застосування такого хорового прийому як спів антифоном (протиставлення хорових груп) та елементів знаменного розспіву.

У своїх творах, що пов'язані зі світською тематикою, композиторка використовує поезію українських класиків – Лесі Українки («Пісня» або «Чи є кращі між квітками...»), Григорія Сковороди (кантата «Сад божественних песней...») та ін. Нерідким є і звернення до поезії авторів, що є сучасниками композиторки (Олени Степаненко, Віталія Близнюка). Їхні поетичні рядки розкривають жіночий світ у всьому багатстві почуттів та переживань.

Жанр кантати трансформується у творчості І. Алексійчук, набуваючи індивідуалізованої форми та структури. Можна підкреслити поєднання цього жанру з іншими. Мисткинею створено кантату-містерію «Колискові очерету» (в п'яти частинах для солістів, мішаного хору та симфонічного оркестру на вірші О. Степаненко), і кантату-фантазію «Всецирий Миколаю» на теми українських народних колядок, кантів та псалмів (в трьох частинах для жіночого хору а cappella та ударних).

Як правило, у своїх хорових творах авторка доволі часто звертається до міксту вокального та ударно-перкусійного звучань. З-поміж інструментів, які найчастіше використовує Алексійчук, є дзвони, гонг, wind chimes та т. п. Вибір інструментарію посилює, з одного боку, зв'язок із традиціями православного духовного богослужіння, де дзвін супроводжує людину у всіх ритуалах (від хрещення до відспівування). З іншого боку, низка згаданих інструментів належать до східних

музичних традицій і втілюють містичність духовних практик, поширених у Індії, на Близькому Сході, Японії та т. п. Таке поєднання різних мистецьких шарів є свідченням постмодерного мислення, у якому легко перетинаються феномени, віддалені в просторі та часі.

Джерелом натхнення для І. Алексійчук є фольклор – український, кримськотатарський, балканський. Нерідко авторка звертається до жанру хорової обробки («Веснянки» – п'ять обробок українських народних пісень, «Шарено цвече» – три обробки балканських народних пісень, «Песме љубави» – три обробки балканських народних пісень, «Чула јесам» – обробка балканської народної пісні). Також композиторка пише твори, у яких народні пісні стають тематичною основою для композиції. Причому, якщо спочатку створюється алузія на аранжування фольклорного джерела, у подальшому у творі можуть здійснитися докорінні перевтілення, унаслідок яких унаочнюється превалювання авторського музичного матеріалу. Кожного разу композиторка прагне оминати схематизм та винаходити нові шляхи показу фольклорних елементів. У творах передається стихійність первісного стану життя людей, у яких міфічні створіння, сили природи є реальними та живими. Дух прадавніх ритуалів оживає в хорових творах Алексійчук, яка уникає звукообразальності, проте вкрай майстерно передає пантеїстичність світобачення предків.

Алексійчук у низці творів «використовує класерні побудови, сонорну фактуру, можливі також елементи обмеженої алеаторики, усе це споріднює її музичну мову з авангардом середини ХХ століття» (Піхтар, 2018: 161). Для композиторки хор (мішаний чи жіночий) є універсальним інструментом, що здатний виконати будь-які складні технічні прийоми. До того ж саме голоси можуть передати те багатство почуттів, які переживають люди. У них сила і слабкість, біль та насолода, щастя та страждання – тобто все те, що пронизує людину. Чимало хорових творів можна розглянути як різні форми висловлення тих подій та переживань, що стосуються життя жінки. Це проявляється не лише на рівні тематики хорових опусів, які змальовують радість кохання, релігійні почуття чи скорботу матері, а й завдяки виконавському складнику. Набагато більше композиторка написала саме для жіночого хору, ніж для мішаного. Майстерність Ірини Алексійчук у спроможності передати засобами такого складу виконавців будь-який задум без жодних реєстрових чи теситурних обмежень. Це досягається завдячуючи використанню різних вокальних прийомів. Так у

творі «Гра про панну» для жіночого хору та перкусійних інструментів палітра методів звуковидобування включає як спів на повний голос, так і речитацію, вигуки, зойки. Хор застосовується і в суто вокальному амплуа, і як перкусія. Це дає можливість створювати ефект великого виконавського складу. Композиторка нерідко використовує хорові педалі, поліфонічну фактуру тощо. Якщо в одній із хорових ліній виконується мелодія, то в другій йдуть підголоски. Третій та четвертий голоси можуть відтворювати невеликі фрази, які будуть розфарбовувати фактуру за допомогою промовляння ритмічних малюнків, звуконаслідувальних мотивів. Музичний матеріал є таким, що зручний для виконання та надзвичайно ефектний. Вокальний та вербальний компоненти гнучко взаємодіють та створюють цілісний ансамбль. Завдяки гармонічним яскравим сонорним комплексам, у яких наявні дисонанси і хроматизми, посилюється «виразність вимовлених слів» (Якимчук та ін., 2019: 64), їхня семантика та приховані сенси.

Композиторка творчо переосмислює вже відомі жанри й наповнює їх новим змістом. Жорстка структура іноді може дещо розмиватися, а в ній проявляються риси фантазійного, імпровізаційного начала. Унаслідок цього виникає враження, що твори komponуються під час виконання. У них втілюється ефект гри з музичним матеріалом, який притаманний для естетики постмодернізму. У багатьох творах використовується «власливий романтичний музиці, монотематичний принцип експонування і розвитку матеріалу, що надає інтонаційної безперервності тематичного розвитку, близькості тематичних розділів при їх контрастності, логічності побудови і гнучкості форми» (Тарасова та ін., 2019: 23).

Хорові твори композиторка почала писати ще з 1991 року і продовжує до сьогодні. Причому творча продуктивність Алексійчук не зменшилась, а навпаки, зросла. Після початку повномасштабного вторгнення для українських митців відкрилось чимало можливостей, пов'язаних із просуванням власної творчої майстерності, завдяки різним грантовим програмам, співпраці із закордонними інституціями та колективами. У 2022 році композиторка створила твір «Молитва» на біблійний текст «Пресвята Богородице, помилуй нас» для мішаного хору а cappella, перкусії та соло сопрано на замовлення швейцарсько-італійської асоціації Gruppo Vocale Cantemus, художнім керівником якої є Девід Фіор (Davide Fior). У цьому ж році авторка написала частину «Мое щастя, де ти живеш» кантати «Сад божественних пісень» – для мішаного хору а

sarrella на вірші Г. Сковороди, пісню «Чи є кращі між квітками?...» для жіночого хору а sarrella на вірші Лесі Українки на замовлення Консорціуму «Співай для України». Ірині Алексійчук було надано пропозицію стати офіційним композитором 2023 року Всеамериканської асоціації хорових диригентів (ACDA). Унікальність такої події полягає в тому, що раніше для вітчизняних митців подібні можливості не надавались. Композиторка створила композицію «Trisagion», яка була виконана великим Почесним жіночим хором Національної середньої школи під керівництвом диригентки Перл Шангван у місті Цинцинатті, штат Огайо в лютому 2023 року. Твір «Trisagion» було написано для жіночого хору а sarrella та скрипки соло на канонічні тексти. У 2023 році хоровий твір Ірини Алексійчук, а саме, «Слава Отцю, і Сину, і Святому Духові» (2020), створений на біблійні тексти, було відібрано для програми ювілейного концерту Національного молодіжного хору Великої Британії. Ця музична подія була організована з нагоди 40-річчя цього колективу. Концерт Національного молодіжного хору, що нараховує майже 290 учасників, проходив у приміщенні лондонського Королівського Альберт Холу.

Висновки. Ірина Алексійчук є провідною сучасною українською мисткинею, для якої хорові колективи стали базисним виконавським складом. Найчастіше авторка створює опуси для жіночих хорів, рідше для мішаних. У творчості композиторки наявні різні хорові жанри – псалми, пісні, кантати, хорові цикли та ін. У своїх творах І. Алексійчук може використовувати класичну структуру, проте наповнювати її новим змістом. Превалювання духовних витоків простежується не лише в опусах, створених на канонічні тексти, а й тих, у яких розкривається світська тематика. У музичній мові композиторки простежуються елементи знаменного розспіву, кантів, фольклору різних народів. Розкриття змісту здійснюється завдяки використанню барвистої гармонії, темброво-колористичних прийомів. Хоровий склад трактується і як носій мелодичного, і перкусійно-ударного начал. У багатьох творах хор супроводжується інструментами ударно-перкусійної групи. Стель Ірини Алексійчук є таким, що ґрунтується на мелодичності неоромантизму, прийомах розвитку музичного матеріалу, які сформовані в межах сучасних композиторських авангардних технік.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакумець А. Ю. *Жанрово-стильові особливості хорових циклів українських композиторів кінця ХХ – початку ХХІ століття*: дис. доктора філософії за спец. 025 Музичне мистецтво. Національна академія керівних кадрів культури й мистецтв. Київ, 2021. 253 с.
2. Васильєва Л.Л. Український кант як жанр «третього пласта»: європейський історичний контекст. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури й мистецтв*, 2018. №1. С. 148–151.
3. Волошенко А. Авангардні проєкції національного хорового псалму на прикладі творів Ірини Алексійчук. *Музикознавчі студії*. Львів: Львівська національна музична академія імені М.В. Лисенка, 2015. Вип. 36. С. 44–51.
4. Піхтар О.А., Кедіс О.Ю. Хорові твори сучасних авангардних композиторів: методичний аспект. *Наукові записки НПУ ім. М.П. Драгоманова. Педагогічні науки: реалії та перспективи*, 2018. Вип. 63. С. 159–162.
5. Якимчук О. М., Черкашина О. В., Утешева Н. М. Духовні піснеспіви для жіночого хору а sarrella І. Алексійчук: особливості трактування канонічного тексту. *Аспекти історичного музикознавства: зб. наук. ст. Вип. XVII: Мистецтво: Жінка за межами звичайного*. Харків: ХНУМ, 2019. С. 60–74.
6. Тарасова Н. Ю., Свиридова І. В. Духовно-хорові твори І. Алексійчук: до проблеми індивідуального стилю. *Музикознавча думка Дніпропетровщини*, 2019. Вип. 16. С. 17–30.

REFERENCES

1. Bakumets A. Yu. Zhanrovo-stylovi osoblyvosti khorovykh tsykliv ukrainskykh kompozytoriv kintsia XX – pochatku XXI stolittia [Genre-stylistic features of choral cycles of Ukrainian composers of the late 20th – early 21st centuries]: dys. doktora filosofii za spets. 025 Muzychne mystetstvo. Natsionalna akademiia kerivnykh kadriv kultury i mystetstv. Kyiv, 2021. 253 p. [in Ukrainian].
2. Vasyliieva L.L. Ukrainskyi kant yak zhanr «tretoho plasta»: yevropeyskyi istorychnyi kontekst [Ukrainian cant as a genre of the «third layer»: the European historical context]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*, 2018. №1. pp. 148–151 [in Ukrainian].
3. Voloshenko A. Avanhardni proektsii natsionalnogo khorovoho psalmu na prykladni tvoriv Iryny Aleksiiichuk [Avant-garde projections of the national choral psalm on the example of the works of Iryna Aleksiiichuk]. *Muzykoznavchi studii. Lviv: Lvivska natsionalna muzychna akademiia imeni M.V.Lysenka*, 2015. Issue 36. pp. 44–51 [in Ukrainian].
4. Pikhtar O.A., Kedis O.Iu. Khorovi tvory suchasnykh avanhardnykh kompozytoriv: metodychnyi aspekt [Choral works of modern avant-garde composers: methodical aspect]. *Naukovi zapysky NPU im. M.P. Drahomanova. Pedagogichni nauky: realii ta perspektyvy*, 2018. Issue 63. pp. 159–162. [in Ukrainian].
5. Iakymchuk O. M., Cherkashyna O. V., Utesheva N. M. Dukhovni pisnespivy dlia zhinochoho khoru a cappella I. Aleksiiichuk: osoblyvosti traktuvannia kanonichnogo tekstu [Spiritual songs for a cappella women's choir I. Aleksiiichuk: features of interpretation of the canonical text]. *Aspekty istorychnoho muzykoznavstva: zb. nauk. st. Issue XVII: Mystetstvo: Zhinka za mezhamy zvychainoho*. Kharkiv: KhNUM, 2019. pp. 60–74 [in Ukrainian].
6. Tarasova N. Yu., Svyrydova I. V. Dukhovno-khorovi tvory I. Aleksiiichuk: do problemy indyvidualnogo styliu [Spiritual and choral works of I. Aleksiiichuk: to the problem of individual style]. *Muzykoznavcha dumka Dnipropetrovshchyny*, 2019. Issue 16. pp. 17–30 [in Ukrainian].